

**SİNOP İLİ ÇEVRESİNDEN ÜÇ MENKİBEVİ KAHRAMAN VE ETRAFLARINDA
OLUŞAN ANLATI GELENEĞİ***

Yrd. Doç. Dr. Songül ÇEK*

ÖZ

Halk anlatı kahramanları ait oldukları bölgenin ortak bilincini ve sözel belleğini en canlı şekilde ortaya koyan tiplerdir. Menkıbe kahramanlarının da aynı şekilde belli bir bölgenin kahraman tipine ait zengin bilgilere sahip olduğu görülür. Burada, Sinop ilinden seçilmiş Çeçe Sultan, Koyun Baba ve Sarı Saltuk etrafında anlatılan menkıbelerin yapısal ortaklıkları ve bu çerçevede biçimlenen hayat hikayelerine değinilecek, ardından bugünün insanı tarafından hâlâ anlatılmaya devam edilmesini sağlayan işlevsel niteliklere değinilecektir. Böylelikle sözlü belleğin neyi, nasıl, niçin anlattığı ortaya konulup tarihsel kahramanların sürekliliğini sağlayan hususlara değinilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Çeçe Sultan, Koyun Baba, Sarı Saltuk, Türbe, Evliya.

**THREE NARRATIVE FIGURES FROM AROUND THE SİNOP PROVINCE AND
NARRATE TRADITION AROUND THEM**

ABSTRACT

Folk narrative figures are the most vividly representative of the common consciousness and verbal memory of the region they belong to. It is also evident that the figures of the saga's also have equally rich knowledge of the figure type of a certain region. In this article, we are going to present the structural commonality of the epic legends described around Çeçe Sultan, Koyun Baba and Sarı Saltuk, selected from Sinop province, and the life stories formed in this frame, afterwards, we will present functional qualities that provide continuance of narration of these stories by today's people. This will address the issues that explain what, how, why and why the verbal memory provides the continuity of the historical figures.

Keywords: Legend, Çeçe Sultan, Koyun Baba, Sari Saltuk, Tomb, Dervish.

Giriş

Geleneksel anlatı kahramanları yüzyıllar içerisinde ortaya çıkmış ve birtakım kalıplaşmalar zemininde biçimlenmişlerdir. Bu kalıplaşmalar halk hafızasında belli dönemlerde var olan sosyo- kültürel evrilmelerle küçük değişimlere uğrar. Böylelikle, halk zihninde değişmez niteliklere sahip bir anlatı esası bulunsa da köklü değişimlerin yaşandığı her dönem, kendi kahramanını ortaya koyar. Bu kahraman tipi yaşanan değişimleri karakterinde ve hareketlerinde hissettiren, ait olduğu kültürel tabakanın adeta resmini çizen kişidir. Yazılı ve sözlü anlatılarda anlatılan kahramanların kim olduklarına dair bilgiler, onlar hakkında tarihi kayıt oluşturmakta başvuru kaynaklarıdır. Kahramanın nitelikleri ve hayat hikâyesi oluşturulurken öncelikli olarak tarihi kayıtlara yer verilmekte bunların yetmediği yerde daha geriye gidebilmek için rivayetlere baş vurulmaktadır. Elde edilenler bir mantık zinciri içerisinde bütünleştirilip kahramanın hayat hikâyesi tamamlanmaktadır. Tarihi ve menkıbevi anlatılar bir araya getirilerek en eski ve orijinal bilgiye ulaşılmaya çalışılmaktadır. Böylesi bir analiz sonucunda elde

* Bu çalışma FEF-1901.14-03 nolu Sinop İli Sözlü Edebiyat Ürünleri Üzerine Bir değerlendirme başlıklı proje kapsamında ele edilen veriler doğrultusunda yapılmıştır.

* Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, songulcekc@gmail.com

edilenlerle, anlatı kahramanlarının geçmişle ve gelenekle olan bağı ortaya konur. Görünen odur ki bu tür çalışmalar tarihi yeniden kurma yönteminin uygulayıcısı konumundadırlar. Başka bir deyişle tarihî kahramanların nitelikleri üzerinde yoğunlaşan pek çok çalışma, esas itibarıyla, gelenekte yüzyıllardan beri var olan kahramanların prototipini ortaya koymak veya bunların üzerinde yükseldiği ortak kalıplaşmaların neler olduğunu tespit etmek yönündedir. Battal Gazi, Köroğlu, Oğuz Kağan gibi kahramanlar sözünü ettiğimiz türde pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalar yerinde ve gerekli olmakla birlikte geçmişle sınırlı olup bugüne taşınamayan nitelikleri ihtiva eder durumdadır. Kahraman çevresinde anlatılanları bir prototipin yaşam öyküsü olarak almak onu geleceğe taşımak yerine tarihe ötelemek anlamına gelir. Fakat sürekliliğin sağlanması için yapılması gereken geçmişten geleceğe taşınmasının yöntemini aramaktır (Oğuz, 2017:36). Günümüzde de hâlâ anlatılmakta olan anlatı kahramanlarının neden, hangi amaçlarla anlatıldığının ve hangi formlarla karşımıza çıktığının belirlenmesi kahramanın bugün taşıdığı anlamı ortaya koymak yönüyle farklı bir bakış sağlayabilir. Başka bir deyişle anlatı kahramanının geçmişte taşıdığı mananın çözümlenmesi yanı sıra bugün anlatılmaya devam edilme gerekçelerinin ve hangi ihtiyaçlara cevap verdiğinin tespiti çabası bugünün hem şehir hem kırsal bölge yaşantısı içindeki kahraman görünümünü anlamakta faydalı olabilecektir.

Sinop ili merkezinde ve çevresinde sık rastlanan anlatı kahramanlarından Çeçe Sultan, Koyun Baba ve Sarı Saltuk gibi isimler sözünü ettiğimiz, bugün yaşayan kahraman tipinin yapısal özelliklerinin belirlenmesinde örnek teşkil edecek türdedir. Sinop ili örneğinde yaşatılan bu kahramanların ne sebeplerle anlatılageldiğini görmek değerlendirmenin ana amacına hizmet edecek sonuçları ortaya koymamızı sağlayacaktır. Bu bağlamda Çeçe Sultan, Sarı Saltuk ve Koyun baba gibi efsane/menkıbe kahramanları yapısal ve işlevsel yöntemlerle bu şahsiyetlere ait anlatıların sınırları çerçevesinde değerlendirilecektir. Elde edilenlerle anlatının sürdürülebilirlik açısından taşıdığı anlama değinilecektir.

Kahramanların Biçimlendiği Ortak Yapı ve Ortaya Çıkan Yeni Fonksiyonlar

Halkbilimi tarihçesi içinde önemli yer tutan Karl Krohn ve Julius Krohn'un ortaya koyduğu yöntemlerle birlikte Tarihi- Coğrafi Fin metodunu da içine alarak zaman içinde etki alanını genişleten tarihi yeniden kurma kuramı, çeşitli kültürlerin üst üste yaşadığı yerlerde biriken sözlü kültür unsurlarının birbirinden ayrıştırılarak incelenebileceğini ileri sürer. Buna göre tarih öncesi ve tarih sonrası birbirinden ayrılmış, zaman içinde kronolojik tarihe ve ilkel insanın kültrüne yönelinmiştir. Böylece özgün bilgiye sahip kültürel kurumların yeniden oluşturulduğu ileri sürülmüştür (Çobanoğlu,2002:144-145). Tarihi Yeniden Kurmacı ve Evrimsel görüşün takipçilerinden Gomme, ilkel dönemlerin mitlerini temelini hayatın gerçeklerinden kaynaklandığını ileri sürer. Yani bunlar tarihi halk anlatmalarında yer alır. Oysa tarih dediğimiz doğru ve gerçek biçimde anlatılarda yer almayabilir. Burada anlatılanlar halkbilimi ürünleridir. Gerçek olduğu varsayılanlar da aslında sözlü kültürde yaratılmış halk anlatıları olabilmektedir. Bu bakımdan anlatı kahramanlarını, menkıbevi hayatları ve tarihi hayatları olarak iki ayrı alanda açıklamaya çalışmak kahramanı sınırlamak anlamına gelir.

İster tarihi gerçeklerle donanmış olsun ister tamamen Lord Raglan'ın ileri sürdüğü gibi mitlerin dönüşümüyle bugüne dek gelmiş olsun (Raglan 2005: 328) bunların geneline sözlü anlatı geleneğinin hem tarihle hem menkıbelerle donanmış

ürünleri olarak bakmak daha anlamlı olabilir. Fakat bir yandan da evrimsel kuramının ve Tarihi- Coğrafi Fin kuramının anlatıların, kökene inmedeki yönteminin yapısal yaklaşıma katkısını göz önünde bulundurarak kendi coğrafyasında anlatı kahramanının kalıplaşmasını sağlayan unsurları belirlemek mümkündür.

Menkıbelerin hangi kalıplaşmaları ihtiva ettiğine bakarak kahramanın belli bir bölgede ne tür niteliklerle anlatıldığı ortaya konabilir. Bir kahramana ait sayısız varyant, ya da sayısız kahramana ait benzer anlatılar nasıl şekillenir sorusuna anlatıların işlevselliği ve yapısal nitelikleri çerçevesinde yanıt aramak gerekir. Kahramanın maceraları içerisinde benzer epizotların benzer motifler etrafında anlatılıyor oluşu, pek çok anlatının esasını teşkil eden ortak düşünce, değer ve hareketleri ortaya koyar. Bu sayede kahramanların hayat hikâyeleri ve gösterdikleri olağanüstülükler, insanların hafızasında yüzyıllar boyu varlıklarını sürdürme imkanı sağlayabilir. Bu noktada ele aldığımız üç kahramanın hangi ortak yapı etrafında şekillendiğini tespit etmek, onlara yapısal kuramın temel paradigmaları doğrultusunda bakmak mümkündür. Lord Raglan ve V. Propp'un halk anlatılarının ortak bir yapısının var olduğu ve bu yapıya ait unsurların değişmezliğine bağlı olarak türlerin belirlenebileceği yönündeki görüşleri (Oğuz 2004:101; Propp 1985: 35-70) zaman içinde eleştirilere uğrasa da anlatıların ulusal ya da bölgesel değerlendirmesinde hâlâ işlevliliğini korumaktadır. Başka bir deyişle Raglan'ın 22 maddelik kahramanın biyografisini çözümleme yöntemi ve Propp'un masallarda değişmez 31 fonksiyonun var olduğuna ilişkin çalışmaları dünyadaki tüm anlatılar için ortak kullanılır bir şablon olmasa da yerel kahramanların şekillendikleri coğrafya ve kültüre göre, ortak yapısal özellikler taşıması mümkündür. Ele aldığımız anlatı kahramanları yapısal açıdan değerlendirildiğinde üçünde de ortaya çıkan ortak nitelikler olduğu görülür. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1.Öncelikle bu üç kahramanın Anadolu'nun pek çok yerinde rastlandığı gibi Horasan'dan geldiği varsayılan , Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde tekke kurup İslamiyet'in kabulü ve yayılması için savaşan kimselerdir.

Etraflarındaki anlatıların sözlü tarihe ilişkin gerçekliği yansıtan kısmının bu olduğu söylenebilir. Ama bu kısmın bile halk ağzında biçimlenmiş olabileceği ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Çünkü Anadolu'nun sayısız velî, evliya tipi için ortak olarak anlatılan hareket/ fonksiyon budur. Kaynağının folklor olduğunu kabul edebileceğimiz tarihi kaynaklarda bu evliyalar ile ilgili bilgilere değinmek mümkündür.

Şükrü Haluk Akalın'ın belirttiğine göre; Yazıcıoğlu Ali'nin *Tevârih-i Ali-i Selçuk* adlı eserinde, II. İzzeddin Keykâvus'un maiyetindeki Sarı Saltuk'un Anadolu'daki Türk aileleri ile birlikte önce İznik'e oradan Üsküdar'a giderek Dobruca'ya geçişi anlatılmaktadır. Sarı Saltuk'un Dobruca'daki Baba Dağı kasabasına yerleşmesi ve Kırım seferinin yanı sıra İzzeddin Keykâvus'un Bizans sarayında bulunan oğlunu kurtarması da *Tevârih-i Ali-i Selçuk*'ta yer almaktadır. Kemâl Paşazade'nin *Tevârih-i Ali-i Osman*'ında ve Seyyid Lokman'ın *Oğuz-nâme*'sinde de bu olaylar benzer şekillerde anlatılmaktadır. Hatta Seyyid Lokman'ın eserinde yer alan bir dörtlükte Sarı Saltuk'un Dobruca'ya geçiş yılı (662 Hicri) da verilmektedir (Akalın 2012).

Bu tarihi kaynakların yanı sıra Ahmet Yaşar Ocak'a göre "Sarı Saltuk Çepni boylarından biridir. Selçuklu devletinin takibiyle merkezden uzak mıntikalara çekilmiş

olup bir kısmının Sinop'a yerleştiği bilinmektedir. Hem Saltukname'de hem de Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesinde Sarı Saltuk'un Sinop üzerinden Dobruca'ya gittiği anlatılır. Hatta Saltukname'de Sarı Saltuk sık sık Sinop'tan Kırım'a gider. İki eserde de Sinop vurgusunun geçmesinin nedeni I. Alaaddin Keykubat zamanında Karadeniz'den çıkışı sağlayan Selçuklu hakimiyetindeki tek liman olmasıdır (Ocak 2011:155)

Koyun Baba'nın hayatı hakkında ise menkıbevî rivayetler dışında yeterli tarihi bilgiler bulunmamaktadır. Bugün Çorum Müzesinde bulunan Koyun Baba türbesinin kitabesinde onun hicri 23 Muharrem 873 yılında (M.1467) Osmancık'ta vefat ettiği yazılıdır. Menkıbelerde onun doğum yerinin Horasan olduğu belirtilmektedir. Vefat ettiği zaman kaç yaşlarında olduğuna dair bir bilgide bulunmadığından doğum tarihini tahmin etmek mümkün değildir. Horasan'dan Anadolu'ya ve Osmancık'a nasıl, hangi sebep ve yollarla geldiği hususunda yeterli bilgi yoktur. Koyun Baba, ünü ve etkisi Osmancık sınırlarını aşmış çevre il ve ilçelerde de Koyun Baba müridleri olarak bilinen topluluklar oluşmuştur. Tapu Tahrir Defterlerinde 1485'de Samsun'un Vezir köprü ilçesinin çeltekköyünde 9 (dokuz) kişilik bir Koyun Baba Müridleri cemaati kaydına rastlanmaktadır (Tosun 2016).

Koyun Baba Menakıbnâme'sinde ise Koyun Baba'nın Horasan'dan geldiği, isminin Seyit Ali olduğu ve Hüdavendigâr, Karesi, Saruhan ve Aydın bölgesinde faaliyet yürüttüğü aktarılmaktadır. Ayrıca Osmancık'a ulaştıktan sonra bile Sinop'ta kendisi ve halifesi Vidin'de görülmektedir. Fatih Sultan Mehmed ve II.Bayezid devirlerinde yaşamış Kalenderi dervişi Koyun Baba'nın Çorum-Osmancık ve Amasya-Gümüşhacıköy civarındaki yaşantısından, devrin hükümdarı II. Bayezid ile ilişkisinden ve halk üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir (Şahin 2010)

Çeçe Sultan'a gelince hakkında tarihi kayıt yok denecek kadar azdır. Tek belge Gerze ilçe sınırları içinde Yenikent'te (Gürzüvet) bulunan Çeçe Sultan türbesinin kitabesidir. Ancak zaman içinde, taş üstüne kazılmış yazılar erimeye ve birbirine karışmaya başlamıştır. Sinop İli Kültür ve Turizm Müdürlüğü derleme kayıtlarına, Çeçe Sultan Türbesi'nin sahibinin Seyyid Bilal Türbesi'nde bulunan Çepni Türkmenleri beyi Tayboğa'nın kardeşi Mehmed Çeçe Bey'dir. Ayrıca Çeçe Sultan'ın asıl adının Seyyid Muhammed olduğu, Horasan'da yaşadığı, babasının adının Seyyid Abdullah olup 12 İmamın yedincisi Musa El-Kazım'ın ve aynı zamanda Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yedinci göbekten torunudur. Ayrıca, Sinop merkezdeki Yeşil Türbe'de 1920'li yıllarda bulunan tasdiksiz şecereye göre; Çeçe Sultan, Sinop merkez Ada Mahallesinde medfun bulunan Seyyid İbrahim Bilal Hazretlerinin yeğenidir. Hüseyin Hilmi'nin "Sinop Kitabeleri" adlı eserinde verdiği bilgiye göre, Alâeddin Camiin doğusunda ve Sakarya Caddesi üzerinde yer alan yeşil türbede yattığı kabul edilen Seyyid Yeşil Mustafa Babanın da Çeçe Sultanın torunu olduğu anlaşılmaktadır. Sözlü kaynakların aktardığı şecereye göre Yeşil Mustafa Baba'nın silsilesi şöyledir: Hz. İmam Ali'nin oğlu Hz. Seyit İmam Hüseyin oğlu Hz. Seyit İmam Zeynel Abidin oğlu Hz. Seyit İmam Muhammed Bakıroğlu Hz. Seyit İmam Caferi Sadık oğlu Hz. Seyit İmam Musa Kazım oğlu Hz. Seyit Abdullah el Ekber oğlu Hz. Seyit Muhammed el meşhur ÇeçeSultan oğlu Hz. Seyit Musa oğlu Hz. Seyit İsa kızı Hz. Seyide Fatma kızı Hz. Seyide Halime oğlu Hz. Şeyh Seyit Mustafa Göllü oğlu Hz. Şeyh Seyit Recep oğlu Hz. Şeyh Seyit Mustafa (r.a)". (K.K. 1)

Anlaşıldığı gibi halkın hafızasında bu kahramanlar, Hz. Muhammed (SAV)'in soyundan gelmiş olup daha sonra Türklerle kaynaşmışlardır.

2. Bu kahramanlar ortak fikir olarak Ahmet Yesevi'ye bağlı olup birer kolonizatör dervişlerdir. Barkan, Anadolu'ya Türkistan'dan gelen dervişlerin amaçlarının misyoner dervişlik olduğunu ve İslamiyet'i yaymakla görevli olduklarını belirtir. Bu görev Ahmet Yesevi'nin Orta Asya sahasında yayılan İslamiyet ve tasavvuf yorumunun Anadolu'da da yerleştirilmesi görevidir (Barkan 1942: 14). Sözünü ettiğimiz veliler bu oluşumun içinde yer almış kimselerdir.

Fuat Köprülü'ye göre Sarı Saltuk, Evliya Çelebinin Seyahatnamesi'nde Ahmet Yesevi'nin isteğiyle Horasan erenlerinden yediyüz kişi ile birlikte Diyar- ı Rûm'agönderir.Hacı Bektaş ı Velinin hizmetinde Ruma gitmesini, Makedonya'da, Dobruca'da nam salmasını ister. Buradaki Türklerin yardımına beline tahta kılıç kuşatarak gönderir (Köprülü 1993:54)

Çeçe Sultan ile ilgili rivayetlerde onun Horasan'dan gelen alperenlerden olduğu, Malazgirt savaşında bulunduğu, daha sonra Sinop'a bugünkü Çeçe Sultan köyüne yerleştiği anlatılmaktadır. Çeçe Sultan'ın bu bölgede Müslümanlığı ve Türklüğü yayan bir savaşçı olduğu dile getirilmektedir (K.K. 2).

Koyun Baba da benzer biçimde Hem Anadolu'da hem Dobruca'da tanınan çok sayıda makamı buluna bir evliyadır. Onbirinci asrın sonlarından itibaren Anadolu'ya Orta Asya'dan büyük gruplar halinde göçeden, boş topraklar üzerinde zaviyeler kurup yerleşen dervişlerdendir. Anadolu'nun batı taraflarına yerleşen bu dervişler gazilerle birlikte memleket açmak fütihat yapmakla meşgul bulundukları gibi bir kısmı da o civarda köylere veya tamamen boşyerlere yerleşmişler oralarda müridleriyle beraber ziraat ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Onların tercihen boş topraklar üzerinde kurdukları zaviyeleri, bu suretle büyük kültür, imar ve din merkezleridir.(Tosun 2016)

3. Kahramanlar, yalnızca Anadolu ile sınırlı kalmamış Türklerin yaşadığı özellikle de Balkan coğrafyasında da faaliyet sürdürmüşler, buralarda İslamiyet'in ve Türklüğün yayılmasına öncülük etmişlerdir.

Sarı Saltuk ile ilgili altıncı ve eksiksiz olan nüshada, asıl adı Şerif olan kahramanın Sinop'ta "Ceziret-ül Uşşak" ta doğduğu belirtilmektedir (Demir-Erdem,2007:39). Ancak onunla ilgili anlatılarda belli bir il sınırı çizmek mümkün değildir. Şükrü Haluk Akalın'a göre Sarı Saltuk'un sayısız ziyaret yeri ve savaştığı bölge vardır. Sinop merkezinden Anadolu'ya buradan da Avrupa'ya kadar genişlemiş bir alanın ortak kahramanıdır (Akalın 2012)

Koyun Baba ile ilgili rivayetler onun ve Sarı Saltuk'un görüşmüş oldukları, yukarıda da belirtildiği gibi, birlikte mücadele ettikleri yönündedir. Ayrıca Osmancık'a ulaştıktan sonra Sinop'ta ve Vidin'de bulunmuş olup, Romanya'da Babadağ kasabasının yaklaşık 3 km kadar kuzey doğusunda ormanlık bir tepenin üzerinde türbesi yer almaktadır. Sade bir mezar şeklinde olan türbe Romanya'daki önemli ziyaret yerlerinden biridir. Koyun Baba'nın vaktiyle bir çoban olduğu ve mezarının bulunduğu yerde koyun güttüğü anlatılmaktadır (Önal 1998:42). Çeçe Sultan ve hakkındaki anlatımlara Sinop çevresi dışında rastlanmamaktadır. Ancak türbesine farklı illerden ziyarete gelenler, onun ününün il sınırlarını aştığını göstermektedir.

4.Yaşadıkları dönemde varlıklarıyla, kerametleriyle bulundukları bölgeye bolluk, bereket sağlamışlardır. Bölgenin koruyucusu ve savunucusudurlar. Su kültürü, bolluğun bereketin ortak unsurudur. Üç kahramanın makamı yakınında su kaynağı veya dere bulunmaktadır. Bu sular kurumaz, yönü değiştirilemez, koruyucu ve şifalı sulardır. Değiştirilirse felaket ile karşılaşılır, aynı zamanda çeşitli hastalıklara şifa veren kutlu sulardır.“Türbenin aşağısında yol kenarında bulunan ve Koyun Baba’nın kuyusu olarak bilinen kuyudaki suyun lezzetli ve şifalı bir su olduğuna inanılmaktadır. Buradan alınan su hastalara içirilmekte ve bu sularla hastalar yikanmaktadır.”

(Tosun 2016:127)

Çeçe Sultan etrafında anlatılan menkıbelerin birinde benzer şekilde asasını kardeşinin öldüğü haberinin acısıyla yere vurduğunda acı su çıkar. Bugün hâlâ bu su mevcut olup bulunduğu mevki “Acısu” adını taşımaktadır. Suyu içenin hastalıklarına şifa bulduğu, suyun yaz kış akmaya devam ettiği söylenmektedir. Gerze’ye bağlı Acısu köyü/ mevkiinde bulunan su ile ilgili efsane şöyledir.

“ Seyit Bilal ile Çeçe Sultan peygamber soyundan geliyorlar ve ikisi akraba. İkisinin de amacı İstanbul’u fethetmek. Çeçe Sultan da Seyit Bilal gibi evliya. Seyit Bilal’in kılıcı kerametli diye anlatılır. Çeçe Sultan’ın da asası kerametli diye anlatılır. Acısu Gerzenin arkasındaki en üst nokta. O zamanlar burda savaş varmış Çeçe Sultan bu tepeden savaştan çıkıp gelen askerleri görmüş Çeçe Sultan askerlere - Hani nerede, kardeşim nerede? diye soruyor. Askerler de Seyit Bilal’in başına gelenleri anlatıyor. Çeçe Sultan da Seyit Bilal’in öldüğünü anlayınca -.Ah kardeşim deyip asasını yere vurmuş. Burada iki rivayet var:Kimisi asasını vurduğu yerden su çıktığını söylüyor. Bu su, gözyaşı suyu gibi acı. Kimi de Çeçe Sultan’ın gözyaşı döktüğünü sonra o gözyaşlarının döküldüğü yerden çıktığını anlatıyor. Bu suyun bir özelliği var. Oradan içince soda gibi içiliyor. Ama şişeye koyup götürdün mü su bozuluyor. O özelliği kalmıyor (K.K.3)

Yine başka bir anlatıda Çeçe Sultan’ın Hızır ile görüşmüş bir kişi olduğu bildirilmekte, oturduğu sofranın bolluğunun arttığı anlatılmaktadır. Konuyla ilgili sözlü kaynaktan elde edilen bilgi şöyledir: "Çeçe Sultan ermişlerden bu. Horasan’dan gelme. Burayı sevmiş, zamanında bizim bura vakıfmış. Yeri tarlası varmış, imece ediyormuş. İmecedede adam yemeğe buyrun etmiş adamlarını, köylüleri yani, yemekte toplaşmışlar halka olmuşlar. Ötken ağırı biri gelmiş, bir tencere pilav varmış. Şu yukarıda bir tarlada otmuşlar, yemek yirkene birisi gelmiş dışardan üst başı sökük, böyle sıkışmışlar. Bu demiş yanımıza gelmesin demişler. Çeçe Sultan da kalkmış buyur etmiş. Şöyle otur demiş. Otudmuş, yemek yemiş, tencere bi yandan konuyomuş bi yandan doluyomuş, bitmiyomuş. Şimdi kalkmış, “Eyvallah” demiş herif kayboluvermiş. Sonra millet demiş ki bu kim idi? Hacı mı dediler, hoca mı dediler, Çeçe Sultan’a ne dedilerse? Bu demiş Hızır’dı demiş. Hızır aleyhisselam’dı demiş (K.K.4). Sarı Saltuk’un Saltukname’de yer alan kerametlerinden biri Çeçe Sultan ile benzerdir. Sarı Saltuk ve evliyalara bir arada iken Sarı Saltuk’tan bir keramet göstermesi istenir. O da yere vurup yerden su çıkarır (Demir- Erdem 2007: 276). Keramet sahibi olduğunu kanıtlar.

5.Kahramanların maceraları kesitler halinde anlatılır. Tüm hayatı söz konusu edilmez.

Menkabevî anlatmalar evliyaların, velilerin hayat hikâyelerini veya kerametlerini anlatan eserlerdir. Daha çok yazılı kültür ortamına ait eserler olarak tanıdığımız menakıbnâmeler zaman içinde yeniden, halk ağzında, parçalar halinde anlatılmaya başlanır. Yani sözlü kültür ürünleri yazıya geçtikten sonra yeniden halk arasına karışıp kısalarak anlatılır. Bu bakımdan efsanelerin yapısal özelliklerini kazanarak varlıklarını devam ettirirler. Kısacası menâkıbnâmelerde yer alan hayat hikâyelerinin kısaltmış kesitleri, efsane olarak halk ağzında anlatılabilmiş görünmektedir. Sözünü ettiğimiz kahramanlar ile ilgili efsaneler esasen onların hayatlarına ait maceraların veya önemli olayların ayrı ayrı aktarımıdır.

6. Sahibi oldukları tekke veya türbeleri veya izleri mevcuttur.

Sarı Saltuk'un Sinop'ta mevcut somut bir mekanı bulunmamakla birlikte seccadesi ile denizi geçtiği mevki ve olaya dair rivayetler anlatılmaktadır. Sarı Saltuk ve arkadaşlarının ilk durakları Sinop'un Karadeniz kıyısında Harmankaya adında bir yerdir. Birkaç gün durup dinlendikleri bu yerde yemyeşil taze çimen biter ve burası yaz kış yeşilliktir. Orada, seccadeyi suya koyar ve üzerine binerler. Seccade onları Dobruca taraflarında Kalikra (Kilgra) adlı bir kalenin yakınına götürür. Sinop'tan seccadeyle su üzerinde aldıkları yolun izi, deniz ne kadar dalgalı olursa olsun, hâlâ sakın ve durgundur (Saltuk 2005: 8).

Çeçe Sultan'ın geçmişte zaviye/ vakıf olarak adlandırılan türbesi bugün yaz aylarında en çok ziyaret edilen makamlardandır. Türbede ailesine ve sancaktarına ait mezarlar bulunmakta, aynı zamanda bölgede pek çok ziyaret yerinde rastlandığı gibi, siyah bir dilek taşı bulunmaktadır. Bununla ilgili sözlü kaynaktan edinilen bilgi şöyledir: “Biz çocukken her sene mayıs ayının ilk haftası Hıdrellez'de annemgil bizi Çeçe Sultan'a götürürdü. Traktörlerle giderdik eskiden arabalar nerde. Ondan sonra daha bir iki saat de yürüyerek giderdik. Oraya giderken hep kayalıktı. Çeçe Sultan'a gelmeden kayaların orda büyük bir kayanın içinde ayak izi vardı. Ben o izi annemlerin bana demesine göre Hz. Ali'nin ayak izi diye biliyorum. Hatta ben o ayak izine ayağımı tutup bakardım. Tam da koyamazdım ayağımı. Kayalıkta iki üç parmak kalınlığında ayak izi vardı. Tek bir ayak iziydi ama. Kocamandı bu ayak izi Hz. Ali zamanında buradan geçmiş deniyordu. Gerçekten de burada ayak izi kalmış Çeçe Sultan' a giderken Hz. Ali'nin ayak izinin bulunduğu kayanın orada bir de dilek taşı vardı. Bu kaya siyah renk bir kayaydı. Dileğin neyse o kayanın etrafındaki taşlardan yapıştırıyordun. O kayalardan olmazsa yapışmıyordu (K.K.3). Türbenin yakınında var olan ağaç ise ulu ağaçlardan olup köylüler tarafından uzun yıllar korunmuştur. Ağaç Türkiye'nin ilk anıt meşelerindendir (Kavgacı 2002: 134). Bugüne kadar gelmesinde Çeçe Sultan ve makamıyla özdeşleştirilmesinin katkısı vardır. Yine pek çok efsanede ziyaret yerlerine ait bir ağaç dalının veya odun parçasının alınması ya da zarar görmesi evliyai rahatsız edip kişiyi bir felakete sürükleyeceğine dair. Ata kültü etrafında düşünebileceğimiz bu ritüel, bugün pek çok makamın korunmasını sağlamıştır.

Koyun Baba türbesi Boyabat Daylı Köyünde yer alan, tekke niteliği taşıyan bir ziyaret yeridir. Burada aş evi, ambar, konaklama yeri bulunur. Giriş kapısının iki tarafında iki taş mevcuttur. Bunlardan birini Koyun Baba'nın Osmancık'tan fırlattığı yönünde efsaneler anlatılmaktadır. Anlatmaya göre, Koyun Baba, yetiştirdiği dervişlerini, “Dâî” lerini, dört bir yana gönderip Müslümanlığı yaymalarını ister.

Osmancık'tan bir taş fırlatır. Taş, Daylı tepesine düşer. Koyun Baba dervişe, “ bu taşın düştüğü yere git tekkeni oraya kur der (K.K. 10). Türbe yakınlarında Baba'nın suyu olarak adlandırılan bir kuyu mevcuttur. Bu kuyunun suyunun Koyun baba Tarfindan köye getirildiği, kuyuyu kendi elleriyle açtığı söylenmektedir. Kuyunun ve tekkenin koruyucu olduğuna, diğer köylerde sel, dolu, göçme gibi felaketler olurken bu köyde hiç yaşanmadığına inanılmaktadır (K.K.5).

Bahsi geçen türbeler kalıntılar göstermektedir ki köylerde kurulan tekkeler, zaviyeler, ziyaret yerleri, göçebe Türklerin esas itibariyle kendi hayat tecrübeleri etrafında yerleşmek, kökleşmek ihtiyacını da karşılamaktadır. Koyun babanın Boyabat Daylı köyündeki tekkesi, Çeçe Sultan'ın Gerze Yeni Kent'teki türbesi, Sarı Saltuk'un Ayancık bölgesindeki mevkii, aynı amaca hizmet etmekte, aynı ihtiyacı karşılamaktadır. Yani burada göçer hayatın prensipleri ile Müslümanlığın kural ve uygulamaları bir araya gelmiş, kaynaşmış; yeni topraklarda köklenmiştir. Bölgede adları çerçevesinde oluşan anlatmalar çeşitlenmiş coğrafi adlar ritüelistik uygulamalar, törenler, toplu ibâdetler, şifa bulma ritüelleri gelişmiştir. Hıdrellez şenlikleri, Yağmur Duası (Şükür Duası), çocuk sahibi olma ya da çocuğu yaşatma ritüelleri, dilek dileme, hastalıkları sağaltma uygulamaları üç kahramanın ve etraflarında oluşan kültürel hayatın yansımalarıdır.

7. Efsanelerin kahramanları geçmişe aitse de anlatıcılar rüyalar vasıtasıyla kahramanla iletişim kurabilirler.

Kahramanlar menkıbevi olmakla birlikte bugünle birlikte anlatılır, aktarılamaya devam edilir. Kısaca bugüne adapte edilir. Bu taşınmayı anlatıcılar çok eski bir anlatı motifi olan rüya ile sağlarlar. Eski Türklerde değişim ve dönüşüm esası çevresinde ortaya çıkan rüyalar, efsane anlatan kişilerin dilinde yeniden canlanır. Birçoğu için öğretici yol gösterici nitelik taşıyan rüyalar diğer anlatılardan farklı olarak veli/evliya/ermiş kimselerin ziyaret yerlerinin korunmasına yönelik anlamlar taşır. Özellikle türbedarlar buradaki herhangi bir değişimi, tahribatı önlemiş olurlar. Bu anlamda hem koruma hem yasaktan uzak durma işleviyle anlatılan pek çok rüyaya dayalı efsane, bu kahramanlar etrafında da anlatılmaktadır. Anlatıcıların pek çoğu rüyalarında Çeçe Sultan ya da Koyun Baba'yı gördüklerini, yapılması ve yapılmaması gerekenler konusunda uyarıldıklarını söylerler. Daylı köyünden Koyun Baba'nın türbedarı Sudan Kara, küçüklüğünden bu yana türbenin temizliği ve hizmetiyle ilgilendiğini gelen ziyaretçilerin kurban kesme işlerine yardım ettiğini söylemektedir. Çocukluğunda cuma ve pazar geceleri mum yakmak için türbeye girdiğini ama korkuyla yaptığını belirtmektedir. Bir gece rüyasında Koyun Baba'nın kendisiyle konuşup öğüt verdikten sonra korkusunun kalmadığını söylemektedir. Kimi zaman da evliyanın geceleri çıkıp evleri dolaştığı, temiz olmayan evlerin sahiplerinin rüyasına girip rahatsız ettiği söylenmektedir (K.K.6). Kimisi memorat niteliği gösteren anlatmada Koyun Baba'nın bizzat köyde dolaştığı, namaz kılıp abdest aldığı, kendini gündüz de gösterdiği söylenmektedir (K.K.7). Benzer biçimde Çeçe Sultan ile ilgili anlatılarda da sık sık evliyanın köyde yaşayanların rüyasına girdiği görülmektedir. Rüyalardan biri Çeçe Sultan'ın karısının mezarının yerini belirlemiştir. Anlatılana göre köylülerden biri, rüyasında Çeçe Sultan'ın karısının mezarının kendi yanından alınıp giriş kapısına yapılmasını istemiştir, çünkü gayrimüslimlerle yapılan mücadelenin kaybedilme nedeninin karısının saklandığı yerden çıkarak yerini belli etmesi olduğunu söyler. Karısının sebep olduğu bu mağlubiyetin cezası, mezarının türbe girişine taşınmasını,

girenlerin mezarın üstüne basmasını istediği anlatılır. Mezar buraya alınır, ancak giriş merdiven yapıp altına yerleştirilerek mezarın üzerine basılması halk tarafından önlenir (K.K. 8).

Rüya dışında da Çeçe Sultan'ın köylülerce görüldüğüne dair rivayetler vardır. Bunlardan biri, Sinop Dikmen ilçesi Dumanlı köyünden elde edilmiştir. Şöyledir: "Bizim köyde iki tane türbe var. Bu türbede yatan zatlar Çeçe sultanla akrabalar. Önceden köylüler görmüş bu olayı. Bu türbede yatan zatlar geceleri mezarlarından çıkıp ellerinde ışıklarla Çeçe sulatanın yanına giderlermiş Çeçe Sultan da bunların yanına gelirmiş (K.K.9).

Sarı Saltuk ile ilgili bugün halk arasında benzer tipte rüya aktarılmıyorsa da, menkıbevi hayatı içinde sayısız kere benzer işlevlerle rüyalara rastlanmaktadır. Saltuknâme'de Sarı Saltuk'un Hızır aleyhisselam'ın yardıma ihtiyacı olduğunda, tutsak edildiğinde, ya da olacakların habercisi olarak sık sık rüya motifi kullanılır (Akalın,1987).

Sıralanan ve sayısı arttırılabilecek bu ortak nitelikler yapısal açıdan kahramanın hangi kalıplaşmalar üzerinde inşa edildiğini göstermekte, bir nevi "Horasan Ereni" tipi vücuda getirmektedir. Bu yapı etrafında Anadolu Selçuklu döneminde, tarihi kronolojide 13. yy' a denk gelen, sayısız destan, efsane, menkıbe kahramanı ortaya çıkmıştır. Dönem itibariyle ihtiyaç duyulan koruyucu, yol gösterici bu kahramanların yeni bir coğrafyada insanların barınma, beslenme ihtiyacını karşılayarak devletin temel görevlerini yüklenmiş tipler oldukları söylenebilir. Aynı zamanda inanç, fikir, ruh birlikteliğini sağlayan İslamiyet, kahramanın yapısal harcının sağlamlaşmasında en önemli unsur olmuştur.

Dorson'un belirttiği gibi bir anlatının pek çok varyantının bulunması nedeniyle hangisini doğru bilgiyi vereceği sorusu ancak o metnin içinde yaratıldığı koşullara göre değerlendirilebilir (Çobanoğlu, 2002:145) Değindiğimiz bu üç efsane/ menkabe kahramanın anlatıldığı coğrafya, ne zamandan beri anlatıldığı, anlatanların aynı yörede uzun süre oturup oturmadığı, yöre şartlarının destanı pekiştirici olup olmadığı, aşiret geleneklerinin dilsel delilleri gibi unsurlar yerel kahramanların ait olduğu çevre şartlarında biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan geçmişte biçimlenmiş bu kahramanların bugün hala anlatılıyor olmasının gerekçelerini belirlemeye çalışmak işlevsel yaklaşımın paradigmalarına yer vermeyi gerektirir.

Malinovski (1992:101) ve Linda Degh'e (2005:369) göre organizmalar önce temel ihtiyaçlarını daha sonrada türemiş ihtiyaçlarını karşılar. Anlatmalar ise kişinin sosyal rolüne ve kültürel değerlerine ilişkindir, anlatının toplumda işlevi varsa anlatılmaya devam eder, değilse yok olur veya başka anlatıya dönüşür. Sözüne ettiğimiz efsane kahramanları, tarihteki gelişme ve olaylarla birlikte düşünüldüğünde, yukarıda da belirttiğimiz gibi, belli bir mesajı ve görevi olan kişilerdir.

Bugün toplumsal ve kültürel yapıdaki değişimlerle birlikte aynı kahramanlar farklı ihtiyaçlara cevap olacak şekilde varlıklarını sürdürüyor oldukları görülmektedir. Bu ihtiyaçlardan biri çevre halkının "Allah dostu" olarak tanımladığı, bu evliyaların kendilerini manevi olarak koruduğuna yönelik yaygın inanıştır. Ata ruhuna saygı çok köklü bir değer olup türbe ve ziyaret yerleri etrafında canlı şekilde yaşamaktadır. Başka

deyişle evliyalara gösterilen saygı ve ilgi, atalar kültürünün yeni dönemde aldığı biçimi ortaya koymaktadır. İslamiyet'le birleşen ata kültü anlayışı Müslüman Türklerin Allah sevgisinin bir uzantısı gibidir. Ermiş makamındaki kimseler, Allah'ın sevgili kulları arasındadır.

Değişen sosyal koşullara rağmen köylünün toprağa bağlı yaşamı bolluk ve bereket ritüellerin devam etmesini sağlamıştır. Hidrellez kutlamaları, keşkek töreni, yağmur duası gibi uygulamalarla, çevre insanının kontrol altına alamadığı doğal felaketler (kuraklık, sel, dolu baskını vb.) bertaraf edilir. Bu ritüeller Çeçe Sultan, Koyun Baba gibi evliyaların makamında, onların himayesinde, dualarla yapılmaktadır. Aynı zamanda sosyal iletişim ve paylaşımın yüzyüze ilişkinin devam ettiği birinci sözlü kültür ortamı anlatılarının bu törenler ve anlatılar ile pekiştirildiği söylenebilir. Aynı anlayış ve düşünce biçimine sahip insanların belli dönemlerde bir araya gelmeleri kahramanlarla ilgili anlatıların sürekliliğini ve kendi içinde inandırıcılığını artıran etkilere sahiptir denebilir. Bugüne taşınmayı başarmış olan Çeçe Sultan, Koyun Baba, Sarı Saltuk gibi kahramanlar Anadolu Selçuklu döneminin karmaşık, buhranlı sosyal yapısından ya da savaşlarda gösterdikleri kahramanlıklardan çok gösterdikleri kerametlerle anlatılmaktadır. Hayat hikâyeleri daha çok bu nokta üzerinden biçimlenmektedir. Bu durum savaş ve fiziksel güce dayalı kahramanlığın zaman içinde önemini, işlevini yitirmeye başladığını göstermektedir. Bunların yerini gündelik hayatın zorluklarıyla baş etmenin yollarını arayan insan tipinin geçmişe ait motiflerle birleştirerek güncellediği menkıbevi efsaneler almıştır.

Sonuç olarak denebilir ki; efsane kahramanlarının hayat hikâyeleri, geçmişten beri mit, masal, destan gibi birbirinden farklı anlatı türünde ortak olan yapısal kalıplaşmaların ve motiflerin uyumlu ve belli bir düzende kullanılması ile oluşmuştur. Ancak bu kalıplaşmış yapılar anlatıların taşıdığı işlevlerle de doğru orantılıdır. İşlevsel nitelikler kültürel hayattaki köklü değişimlerle yeniden biçimlenmektedir. Kahramanların hayatlarına dair kesitler sunan menkıbelerin yukarıda belirttiğimiz ortak yapısal nitelikler taşımalarıyla birlikte tarihe dayanan biyografik nitelikleri sabit değildir. Sözel bellek özellikle İslami motifleri, yeni ihtiyaçlar çerçevesinde anlatmayı tercih etmiş, bunları ortak bilinç ve paylaşımlarla şekillendirmiştir. Köy, mahalle, mevki adları, takvime bağlı törenler, şifalı sulara ilişkin sağaltma yöntemleri ortak paylaşımı yansıtan uygulamalar olup bugünün insanı için de anlatıların inandırıcılığını sürdürmesini sağlamıştır.

KAYNAKLAR

AKALIN Ş. Haluk (1987) **Saltuk-name**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

AKALIN, Şükrü Haluk; **“Anadolu ve Balkanlarda Sarı Saltuk”**, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2012

BARKAN Ö. Lütfü (1942), **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Hamle Yayınları, İstanbul.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2009), **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.

DEGH, Linda (2005) “Hikaye Anlatıcılar” **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**, çev. Adem KOÇ, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.

DEMİR Necati- ERDEM M. Dursun (2007) **Saltık-name**, Destan Yayınları, Ankara.

<https://muratdursuntosun.files.wordpress.com/2016/03/koyun-baba3.pdf>

KAVGACI Ali, (2002) “**Türkiye’nin Anıt Meşeleri ve Yeni Bir Anıt Meşe**”, İstanbul Üniversitesi. Orman Fakültesi Dergisi, Vol.2, No.1, İstanbul.

KÖPRÜLÜ M. Fuat (1992), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

MALINOWSKI, Bronislaw (1992) **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, çev. Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

OCAK A. Yaşar (2002), **Sarı Saltık Popüler İslâm’ın Balkanlar’daki Destanî Öncüsü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

OĞUZ, M. Öcal (2004) **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara.

OĞUZ, M. Öcal (2017), **Hem Varmış Hem Yokmuş**, Anlatı Kahramanları Üzerine Yazılar, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.

ÖNAL, Naci (1998), Romanya Dobruçasında Yedi Türbe” **Türk Halk Kültürü Araştırmaları**, Kültür Bakanlığı, Yayınları, Ankara.

PROPP Viladimir, (1985), **Masalın Biçimbilimi**, Bilim Felsefe, Sanat Yayınları, İstanbul.

RAGLAN, Lord (2005), “Mit ve Ritüel”, çev. Evrim Öçler Özünel, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.

SALTUK, Veli (2005) “Sarı Saltuk ve Saltuklular”, **Hacı Bektaş ı Veli Dergisi**, Sayı 34, yıl 2005, Ankara.

ŞAHİN Haşim, (2010) **Alevi-Bektaşî Tarihinin Yazılı Kaynakları: Velayetnameler-1** Sakarya Üniversitesi Yayınları 1. Baskı, Sakarya.

TOSUN, Hikmet (2016), “Sinop’ta Koyun Baba” **Uluslararası Nehrin Piri Koyun Baba Sempozyumu**. Hitit Üniversitesi Yayınları, Çorum

TOSUN, Murat Dursun (2016) “Koyun Baba ile İlgili Muhtelif Belgelerin İncelenmesi ve Yorumlanması Murat Dursun Tosun”

Kaynak Kişiler

(K.K.1) Kerim Ergin; Emekli Memur, Yaş 67, Gerze

(KK.2) Ahmet Göç, 1969 , Gerze, İmam

(K.K.3) Onur Kabaş, 1984, Eczacı, Gerze

(K.K.4) Ali Özcan 1934, Çiftçi, Gerze

(K.K.5) Cengiz Sarioğlu, Yaş 52 , Muhtar, Boyabat- Daylı Köyü

(K. K.6) Sudan Kara, Boyabat, 1948, Ev Hanımı

(K.K.7) İsmail Duman, 1952, Çiftçi, Gerze

(K.K. 8).Ahmet G. Yaş 85, Çiftçi, Gerze

(K.K.9) Mehmet Albostan, 1983, Şoför, Gerze

(K.K. 10) Davut Gürsoy, Daylı Köyü, Yaş 83 , Daylı Köyü, Çiftçi